

LJUBLJANSKI »JUGOSLAVENSKI KONGRES« 1870. U NAJNOVIJOJ
HISTORIOGRAFIJI*Zdravko Dizdar*

S obzirom na problematiku vezanu za Ljubljanski »jugoslavenski kongres« 1870. razvila se u našoj suvremenoj historiografiji plodna diskusija koja je bolje osvijetlila taj važan događaj.

Povod za diskusiju bila je rasprava Koste Milutinovića, Problematika ljubljanskog jugoslovenskog programa 1870. kod Srba i Hrvata, Zgodovinski časopis X—XI, 1956—57, str. 154—182. Pored osvrtu na razvoj južno-slavenske problematike do sredine XIX stoljeća u Habsburškoj monarhiji, Milutinović ukratko prikazuje političku strukturu hrvatskog i slovenskog društva u 60-tim godinama, hrvatsko-slovenske odnose u tom periodu, te sastanke u Sisku i Ljubljani. Po njemu, do njih je došlo zbog tendencija hrvatsko-slovenskih političara za sve tješnjim političkim povezivanjem Hrvata, Slovenaca, pa i Srba u Monarhiji, kako bi donijeli jedan zajednički politički program kojem bi krajnji cilj bio ujedinjenje Južnih Slavena. Budući da on jedva spominje međunarodnu političku situaciju, Milutinović ne uočava njenu važnost za događaje u Monarhiji i kod nas. On ne shvaća da je upravo ona utjecala na vodstvo Narodne stranke da se prihvati rada na ujedinjenju Južnih Slavena u okviru Monarhije. Dalje on objašnjava mjesto i odjek ljubljanske Izjave 1870. u domaćoj i inozemnoj štampi te polemiku koja je uslijedila između novosadske »Zastave« i »Naroda« s jedne i »Zatočnika« (Sisak) i »Slovenskog Naroda« (Maribor) s druge strane. Što se tiče uloge Laze Kostića na Ljubljanskom kongresu uopće i oko Izjave, te stavova i shvaćanja Svetozara Miletića, Milutinović ih u potpunosti prihvaća onakve kako ih je formulirao i objasnio Nikola Radojčić u dva članka i to: a) Svetozar Miletić o jedinstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, Jedinstvo (Novi Sad), 27. II 1921, i b) Svetozar Miletić o jugoslovenskom jedinstvu 1870, Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu I, 1928. S obzirom na to da je to shvaćanje N. Radojčića odlučno za dalje razmatranje problematike Ljubljanskog kongresa ukratko ćemo se na njemu zadržati.

Osnovna teza u tom Radojčićevu shvaćanju jest da u 60-tim godinama XIX st. postoje bitne razlike u stavovima o ujedinjenju Južnih Slavena između srpskih političara s jedne i hrvatsko-slovenskih s druge strane. Dok Ujedinjena omladina srpska na čelu s Miletićem, prema Radojčiću, želi ujedinjenje Južnih Slavena u slobodnu samostalnu jugoslavensku državu odbacujući habsburški okvir, dotle je golema većina hrvatsko-slovenskih političara željela ujedinjenje Južnih Slavena iz Monarhije u njezinu okviru. Zato je Radojčić shvaćanja Omladine i Miletića okarakterizirao kao »revolucionarna i politi-

čka«, a shvaćanja hrvatsko-slovenskih političara kao »evolucionarna i kulturna«. To se — smatra on — osjetilo i na Ljubljanskom kongresu 1870. gdje je srpska shvaćanja zastupao i branio Laza Kostić. U vezi s tim piše: »Laza Kostić je bio u odboru za sastavljanje rezolucije, ali nije mogao uspjeti da se ona sastavi sasvim onako kako je on želio. Zato je za Srbe i udešena naročita redakcija, u kojoj se omraženi habsburški okvir nije bar tamo spominjao, gdje je reč o jugoslovenskim namerama«. ¹ U prvom članku Radojčić je donio tekst Izjave preuzet iz »Zastave«, a u drugom članku iz »Slovenskog Naroda« na slovenskom. Uspoređujući ih ističe da »ima razlika između slovenačkog i srpskog teksta, i to dve vrste — u prevodenju i namernom izostavljanju«. Da bi to ilustrirao, navodi petu točku Izjave srpskog teksta, gdje je iza »Južni Slaveni« izostavljeno »v monarhiji habsburški«, te šestu točku gdje je iza »Južni Slaveni« izostavljeno »monarhije habsburške«. Dakle, od pet mjesta gdje se Habsburška monarhija navodi dva su izostavljena. Komentirajući to Radojčić zaključuje da »izostavljanje Habsburške monarhije jasno je i karakteristično. Srbi nisu hteli ništa znati za taj stegnuti okvir, koji je razjedinjavao Jugoslovene, pa su ga izbrisali i gde se govori o jugoslovenskim namerama isticali vaskolike Jugoslovene kao jednu celinu«. To se — ističe on — također vidi iz članaka Svet. Miletića koji smatra da »jugoslovensko pitanje nije austrijsko« i »ne treba ga nipošto vezati uz Austriju, jednu trulu državu«. I to zato što »nije hteo ni čuti za neko slaganje jugoslovenskih težnji s austrijskim i habsburškim«² — zaključuje Radojčić.

Milutinović nije kritički analizirao ove Radojčićeve tvrdnje, iako je kao povjesničar bio dužan da to učini.

Na njegovu raspravu reagirao je Dušan K e r m a v n e r. On je pokrenuo diskusiju o osnovnim problemima Ljubljanskog kongresa člankom: »Nekaj kritičnih pripomb k raspravljanju dr. Koste Milutinovića v tem časopisu«, ZČ XIV, 1960, 203—217. Najprije konstatira da u Milutinovićevoj raspravi ima dosta netočnosti, površnosti i nepreciznosti u pojedinostima, koje u daljem tekstu ispravlja. U odnosu na Ljubljanski kongres Milutinović — po Kermavneru — ne uočava važnost međunarodne situacije za događaje kod nas, te proizvoljno objašnjava razloge za saziv sastanka u Ljubljani. On ne shvaća stav Laze Kostića kad kaže da su domaćini Ljubljanskog sastanka bili za federalistički, a sazivači za unionistički program. Kermavner mu osobito zamjera što je u potpunosti nekritički prihvatio mišljenje N. Radojčića o stavovima L. Kostića i S. Miletića. Zato je i konstatirao da s obzirom na problematiku Ljubljanskog kongresa Milutinović ne donosi ništa novo.

Dalje Kermavner postavlja »na dnevni red« nekoliko bitnih problema u vezi s Ljubljanskim kongresom, na koje treba dati odgovor. On smatra da je potrebno objasniti:

- međunarodnu situaciju i utvrditi koliko ona utječe na zbivanja kod nas;
- političku situaciju u Hrvatskoj i Sloveniji te hrvatsko-slovenske odnose od 1860—70;
- politiku vodstva Narodne stranke;

¹ N. Radojčić, S. Miletić o jugoslovenskom jedinstvu 1870, Glasnik Istarskog društva u Novom Sadu I, 1928, 100.

² na i mj.

- mjesto i ulogu Laze Kostića na Ljubljanskom kongresu,
- shvaćanja i stavove Svetozara Miletića.

Pošto dobijemo objašnjenje za gore navedene probleme, moći će se na osnovu njih dati prikaz Ljubljanskog kongresa i odrediti njegovo mjesto i značenje u našoj novijoj povijesti.

Dajući svoj prilog rasvjetljavanju problema oko Ljubljanskog kongresa D. K e r m a v n e r je objavio raspravu: »Hegemonistična prekonstrukcija jugoslovenskog kongresa v Ljubljani leta 1870«, ZČ XVI, 1962, 81—144. Rasprava je kritička analiza Radojčićevih članaka o tom problemu i posljedica njegovih tvrdnji u historiografiji.

U uvodu se Kermavner osvrće na hegemonizam i centralizam u staroj Jugoslaviji izražen u Vidovdanskom ustavu 1921. i šestojanuarskoj diktaturi 1929. Konstatira da se hegemonistička pristranost osjetila i u povijesti i to »v rastezanju prvenstva Srbije« u ulozi oko ujedinjenja južnoslovenskih naroda. To se prvenstvo pokušalo prenijeti i na austrougarske Srbe. U drugoj polovici XIX st. veoma je oslabilo zapadno središte u radu na jugoslavenskom ujedinjenju. Hrvatska je poslije uvođenja dualizma 1867. i sklapanja neravnopravne nagodbe s Ugarskom 1868. ostala razjedinjena i oslabljena, te kao takva nije mogla biti političko uporište Južnim Slavenima — kaže Kermavner. Tako je nastupio zastoj u njihovim međusobnim odnosima, koje je prekinuo prusko-francuski rat i, s njim u vezi, Ljubljanski kongres 1870. Pruska je svojim pobjedama nad Francuskom omogućila ujedinjenje njemačkih država i stvaranje Njemačkog carstva. U Evropi je tada postojalo mišljenje da će ona uključiti u Carstvo i austrijske Nijemce i u tom cilju produžiti rat ugrožavajući opstanak Austro-Ugarske. U sastavu Velike Njemačke vjerojatno bi se našle češke i slovenske zemlje, koje su se do 1866. nalazile s alpskim zemljama u sklopu Njemačkog saveza. S tim okolnostima računali su slavenski političari i smatrali da će dvor biti primoran osloniti se na Slavene. Tada bi se Česi ujediniili na sjeveru a Hrvati na jugu, a ovi bi u to jedinstvo pozvali i Slovence. Slovenci su se odazvali poticaju vodstva Narodne stranke te su prisustvovali sastancima u Sisku i Ljubljani.

Protiv te hrvatsko-slovenske politike bio je Svetozar Miletić, tadašnji vođeci političar vojvođanskih Srba. Svoje je stajalište iznio i obrazložio u svom organu, novosadskoj »Zastavi«. Smatrao je da do ujedinjenja Južnih Slavena u okviru Monarhije neće doći. Polazeći od pretpostavke da će Pruska taj put zaista razbiti Monarhiju i priključiti Velikoj Njemačkoj austrijske Nijemce, bio je uvjeren da će Slovenci zbog svoga geopolitičkog položaja ući u sklop Velike Njemačke, a budući da su Južni Slaveni preslabi da se zbog njih sukobe s Nijemcima, odijelio je njihovo pitanje od pitanja Hrvata i Srba i uputio ih da traže rješenje u federaliziranoj Austriji. Njihovo pitanje moći će se definitivno riješiti tek s njemačko-slavenskim sukobom (Njemačka — Rusija).

Prvi se tim stajalištem Sv. Miletića pozabavio N. Radojčić. Analizirajući njegove, već spomenute, članke iz 1921. i 1928. Kermavner je konstatirao površnost, apriornost i pogrešnost u njegovim zaključcima. U prvom članku Radojčić je Lazi Kostiću pripisao članak »Slovenija« Svet. Miletića kao njegov izvještaj iz Ljubljane. U drugom članku je to, doduše, opozvao, uvidjevši da

je to Miletićev članak, ali je i dalje ostao kod svojih ocjena i kao potvrdu za njih naveo razlike u tekstu između ljubljanske Izjave preuzete iz »Zastave« i njezina teksta u »Slovenskom narodu«. Po mišljenju Kermavnera, sadržinske su razlike između srpskog i slovenskog teksta Izjave nebitne, jer ne mijenjaju smisao Izjave, te se na osnovu toga ne mogu izvoditi neki pouzdani zaključci u onom smislu kako to Radojčić čini. Pored toga, Radojčićeva koncepcija se ne oslanja ni na jednu akciju koja bi bila revolucionarna. Uopće konstatira Kermavner da »vsa narodnosna politika vzpenjajočega se meščanstva v Avstro-Ogrski druge polovice 19. stoletja sploh ni bila na ravni revolucionarnosti, ker ni bilo pogojev za njo«. ³ Također misli da s one strane Save i Dunava u istoj povijesnoj epohi »ni izviralo prav nič revolucionarne dejavnosti proti Avstro-Ogrske«. ⁴ U datoj situaciji austrougarski Jugoslaveni pa i Srbi mogli su postići samo neke određene »pravice«, a ne »potpunu slobodu« — kako tvrdi Radojčić. Kermavner ističe da Miletić nije bio nikakav »revolucionarni« sanjalica kakav se pojavljuje u Radojčića, već zreo politički mislilac. Radojčić nigdje ne spominje da Miletić privremeno ostavlja Slovence izvan južnoslovenskog političkog ujedinjenja upućujući ih da svoje pitanje rješavaju u federaliziranoj Austriji.

Radojčić se, nadalje, nije obazirao na protest Slovenaca, u ime kojih je oštro reagirao Josip Jurčič u »Slovenskom narodu«. U njemu on protestira protiv Miletićeve isključivanja Slovenaca od jugoslovenstva i njihova prepuštanja Nijemcima. Po uvjerenju Jurčiča, napuštanje Slovenaca nije u interesu Južnih Slavena jer su oni prvi na straži od udara Nijemaca, pa ako padnu, njemačka opasnost prijeti Hrvatima a zatim i Srbima. Zato »ima jugoslovanstvo dolžnost nas ne pustiti iz računa«, zaključuje Jurčič. Svoju polemiku završava riječima: »Upati hoćemo da bratje Hrvate Miletićev članak ni preveril — a hoćemo i upati, da junaški Srbi niso vsi enih misli ž njim v tem vprašanji«. ⁵

Idući za svojom osnovnom tezom Radojčić je Lazi Kostiću pripisao protiv-austrijski program koji on nije imao. Na taj način, smatra Kermavner, Radojčić je prekonstruirao njegovo mjesto i ulogu na Ljubljanskom kongresu. On konstatira da se iz Kostićeva članka o kongresu (kojim odgovara na pisanje »Zastave« i »Naroda« protiv Ljubljanske izjave) može zaključiti da na kongresu nije bilo govora o tzv. »posebnoj srpskoj politici«, tj. o protivaustrijskoj politici, odnosno da za Srbe nije donesena nikakva posebna redakcija Izjave kako to Radojčić želi prikazati. ⁶

Radojčić je također pogrešno objasnio razlog za saziv kongresa pretpostavljajući da je razlogom bila Prešernova proslava a ne realizacija odluke sa sastanka u Sisku, prema kojoj je 1. XII 1870. trebalo održati širi sastanak u Ljubljani — kaže Kermavner. Radojčić pri tom proizvoljno pomlađuje učesnike kongresa nazivajući ih omladincima, iako su oni u većini bili zrelih godina.

³ D. K e r m a v n e r, Hegemonistična prekonstrukcija jugoslovenskega kongresa v Ljubljani leta 1870, Zgodovinski časopis XVI, 1962, 99.

⁴ isto, 133.

⁵ isto, 109.

⁶ isto, 120/21. (Riječ je o Kostićevu članku »Još jedna reč o ljubljanskom sastanku«, koji je objavljen u »Zastavi«, br. 149, 20. XII 1870. — po novom kalendaru.)

Na kraju Kermavner uopće osuđuje Radojčičev metodički postupak smatrajući ga za jednog povjesničara nedopuštenim.

Kermavner je analizirao i posljedice Radojčičeve prekonstrukcije za slovensku historiografiju. Konstatirao je i pokazao da ju je u potpunosti prihvatio i unio u svoj prikaz Ljubljanskog kongresa književni historičar I. Prijatelj.⁷ Preko Prijatelja i njegove »škole«, tvrdi on, Radojčičeva prekonstrukcija je prešla i u slovensku historiografiju. Tome je, prema njegovu mišljenju, pridonio i F. Zwitter prihvaćajući Kostičevo »svjedočanstvo« sa Ljubljanskog kongresa.⁸ Zato je Kermavner osudio I. Prijatelja i njegovu »školu« zbog nekritičnosti.

F. Zwitter je na optužbe Kermavnera odgovorio člankom: Nekaj problemov okrog jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870, ZČ XVI, 1962, 145—170. Osim pitanja vezanih za Ljubljanski kongres, Zwitter je proširio diskusiju i na druga pitanja. Tako on govori o srpskoj politici, o antiaustrijskim raspoloženjima, legitimizmu i politici mladoslovenaca, a u okviru nje o slovenskom liberalizmu i njegovu rusofilstvu, i o drugim pitanjima. On se u načelu slaže s Kermavnerovom interpretacijom Miletićeva stajališta, ali toj interpretaciji osporava originalnost smatrajući da je to već prije i sam uradio.⁹ Ipak smatra da Kermavner nije u pravu kad potpuno eliminira Miletićevu politiku budućnosti koja je bila protiv austrijska.

Na Zwitterove napomene D. Kermavner je odgovorio polemičkim člankom: »O nekaterih krivih prijemih v političnem zgodovinopisju«, ZČ XVII, 1963. Konstatirao je da ocjena Miletića nije ni njegova ni Zwitterova nego da su je zauzeli već Jurčič i »Zatočnikov M« u svojim polemikama s Miletićem, te da je ona preko njih bila dostupna svakom istraživaču. Zato — ističe Kermavner — krivo je Zwitterovo pisanje o »svoji« ili »moji« ocjeni Miletićeva stajališta. Zwitter je — nastavlja dalje — izrazio svoje rezerve tako da one ne diraju u samu Radojčičevu prekonstrukciju. Zato on jednostavno zamjenjuje predmet raspravljanja i govori o srpskoj politici trudeći se da u njoj pronađe protiv austrijske tendencije kojih nije bilo. Što se tiče učešća mladoslovenaca na Ljubljanskom kongresu, Zwitter smatra da oni nisu podjednako sudjelovali u toj akciji, s obzirom na to da su staroslovenci bili na kongresu reprezentativnije zastupljeni. Kermavner konstatira da takav stav Zwittera ide za »dodatnim« »beljenjem« mladoslovenaca. On raspravlja i o drugim pitanjima koja je Zwitter pokrenuo, a koja nisu neposredno vezana za Ljubljanski kongres.

⁷ isto, 100—111.

⁸ isto, 111. F. Zwitter piše 1947: »Vendar so srbski udeleženci ljubljanskega sestanka spoznali, da je med Slovenci mnogo manj avstrijskega legitimizma kakor so prej pričakovali [...]«.

⁹ F. Zwitter, Nekaj problemov okrog jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870, ZČ XVI, 1962. Na str. 146/7 piše: »To mnenje o stališču Miletića sem izrazil najprej v svojih univerzitetnih predavanjih v kolegiju 'Slovenci v dobi dualizma' v zimskem semestru 1940/41, ki pa seveda niso objavljena. Nato sem pa govoril o tem l. 1941. v svoji oceni Prijateljeve Kulturne in politične zgodovine Slovencev 1848—1895, kjer je v zadnjem, petem zvesku ponatisnjena tudi zgoraj citirana Prijateljeva študija o tem vprašanju. Tu pa je pred natisom posegla vmes italijanska okupatorska cenzura, ki je črtala ves pasus z motivacijo, da se ne sme pisati ničesar o jugoslovanskem vprašanju.«

U Zgodovinskom časopisu XVII, 1963, D. K e r m a v n e r je objavio novu, veoma važnu građu o Ljubljanskom kongresu. To je Strossmayerovo pismo Mrazoviću pred kongres, Mrazovićeva poruka o kongresu Strossmayeru, Mankančeva izjava o kongresu 1873. te Miškatovićev prikaz o kongresu iz iste godine. Ta građa odražava odnos Strossmayera, Mrazovića, Mankanca i Miškatovića prema Ljubljanskom kongresu i njegovim rezultatima.¹⁰ Kermavner je tu, između ostaloga, utvrdio da je kongres trajao od 1—3. XII 1870.

Iduće godine, 1964, V. C i l i g a je u HZ XVII objavila raspravu: »Narodna stranka i južnoslavensko pitanje (1866—1870)«. Ona dolazi do zaključka da je Narodna stranka, stvarajući i vodeći južnoslavensku politiku 1866—68, namijenila Srbiji ulogu Pijemonta u stvaranju buduće južnoslavenske države. U tom pravcu vodstvo stranke je ugovorilo program s vladom Kneževine Srbije u jesen 1866. Njime se Narodna stranka obvezala da će »izbjegavati savez s Ugarskom i Bečom da bi imala za budućnost ruke sasvim slobodne«. »Prvi i neposredni cilj zajedničkog programa bio je osvajanje Bosne od strane Srbije, a krajnji stvaranje nezavisne južnoslavenske države.«¹¹ Cio program je zahtijevao vođenje »akcione« politike, a sama akcija trebala je započeti 1867. Međutim, Srbija se pod jakim utjecajem austrijske diplomacije povukla od ugovorenog programa i predviđene akcije, što se vrlo negativno odrazilo na dalje vođenje politike Narodne stranke. Stranka se našla u teškom položaju i morala je mijenjati program rada. Tada se odlučila da radi na ujedinjenju Južnih Slavena u okviru Monarhije, ne isključujući veze s onima izvan tog okvira. Isto stajalište će Narodna stranka zastupati 1870.

U dosadašnjoj literaturi koja se bavila problemom Ljubljanskog kongresa stajalište Narodne stranke i njenog vodstva i nije bila točno tumačeno — smatra Ciliga. Radojčić je problematiku kongresa vidio u sukobu dviju suprotnih koncepcija o ujedinjenju južnoslavenskih naroda. Ciliga ističe da je shvaćanje Radojčića neprihvatljivo, ako se ima u vidu djelovanje Narodne stranke. Ona je od 1866—68. zastupala mišljenje da je Srbija zbog svoje samostalnosti određena da bude Pijemont ujedinjenja južnoslavenskih naroda te je u tom pravcu aktivno djelovala. To bi, po Radojčiću, bila »revolucionarna« koncepcija. Međutim, 1870. se politička situacija izmijenila jer je Srbija došla pod utjecaj austrougarske diplomacije i prestala biti realan faktor u politici Narodne stranke. Tada je vodstvo stranke prešlo na »evoluciju« koncepciju tj. djelatnost na ujedinjenju onih Južnih Slavena koji se nalaze u okviru Monarhije. Iz toga se vidi da se, suprotno od Radojčićeve postavke, te dvije koncepcije ne isključuju.

Ocjena stava vodstva Narodne stranke 1870. u literaturi uglavnom se zasniva na Mankančevim podacima iznijetim u polemičkim člancima u »Primor-

¹⁰ D. K e r m a v n e r, Še neka gradiva o ljubljanskom kongresu leta 1870, Zgodovinski časopis XVII, 1963, 155—170. Ovdje Kermavner donosi veoma važnu korespondenciju između Mrazovića i Strossmayera u vrijeme kongresa te Miškatovićev članak objavljen u »Obzoru« 29. XI 1873, br. 218, pod naslovom »Ljubljanska konferencija«, građu koja nesumnjivo pokazuje da je poticaj za tu akciju potekao od vodstva Narodne stranke.

¹¹ V. C i l i g a, Narodna stranka i južnoslavensko pitanje (1866—1870), HZ XVII, 1964, 86. [Rasprava je pretiskana u knjizi istog autora: »Slom Narodne stranke (1865—1880)«. Zagreb 1970, 261—301.]

cu« 1876. Makanec je te članke pisao kao ogorčeni protivnik tadašnje politike Narodne stranke. Zato on — ističe Ciliga — optužuje vodstvo stranke da nije nikada vodilo potpunu politiku ujedinjenja sa Slovincima, već da mu je Ljubljanski sastanak bio samo taktički manevar s kojim se željelo imponirati ugarskom ministru predsjedniku Andrásyju. Tome u prilog govori i to da se vodstvo ubrzo iza ljubljanskog sastanka odreklo državnopravne borbe i započelo pregovore s novim ministrom predsjednikom M. Lónyayjem o reviziji nagodbe. Ciliga smatra da Makanec prosuđuje politiku Narodne stranke isključivo sa stajališta u Hrvatskoj, a da zanemaruje vanjskopolitičku situaciju i promjene u Monarhiji koje su utjecale na vodstvo stranke da učini zaokret u svojoj politici 1872, kada se ono odreklo državnopravne borbe i priznalo nagodbu kao temelj za dalju djelatnost. Ona dalje upozorava da Makanec nije bio u najužem krugu vodstva Narodne stranke pa možda sa svim momentima koji su potakli vodstvo na takav politički zaokret nije ni bio upoznat.

Upravo 1870. dolazi do oštire borbe unutar stranke između struja koje su u njoj postojale: unionista, antiunionista i revizionista, a glavni sukob se odvijao između unionista i antiunionista. Oni su se međusobno razlikovali po shvaćanju hrvatskoga državnog prava u odnosu na ujedinjenje južnoslavenskih naroda. S obzirom na ujedinjenje Hrvata i Slovenaca također nailazimo na različite koncepcije u unionista i antiunionista. Po unionističkoj koncepciji, Hrvati i Slovenci bi se na ravnopravnoj federalističkoj osnovi ujedinili u sklopu Ugarske, dok su antiunionisti željeli da Hrvati i Slovenci stvore zasebnu skupinu koja bi svoj državnopravni položaj samostalno ugovorila s krunom.

Mrazović — po Ciligi, glavni vođa Narodne stranke — u dosadašnjoj literaturi je bio je pogrešno tretiran. Njegovo stajalište se izvodilo iz uvodnika u »Zatočniku« (Prijetelj, Kermavner i Zwitter). Međutim, te uvodnike nije pisao Mrazović već Miškatović — utvrđuje Ciliga na osnovu njihovih stilskih razlika. Između njih dvojice razlika je velika: Miškatović je bio unionist, dok je Mrazović bio antiunionist. Mrazović je uz to bio glavni vođa stranke, pa se po njegovu stajalištu određivala i njena politika. Bio je protiv unionističke koncepcije ujedinjenja, koja je bila prihvaćena na Sisačkom sastanku. Iz njegove korespondencije se vidi da je on bio za federalističku koncepciju ujedinjenja, ali je smatrao da se Hrvati imaju samostalno postaviti na temelj svoga državnog prava i s kraljem neposredno ugovarati da bi osigurali svoj samostalni položaj.

Ciliga je u svojoj raspravi obuhvatila i hrvatsko-slovenske odnose od 1866—70. Ona se osvrće na prilike u slovensko-hrvatskom studentskom društvu »Jug« u Beču. U društvu je, po Prijetelju, došlo do nacionalnog spora zbog pravaških načela, o čemu svjedoči i protupravaška izjava članova društva od 16. I 1869. Kermavner smatra da je ona djelo Narodne stranke i njenih južnoslavenskih političkih smjernica. Međutim, polazeći od toga da pravaši i narodnjaci imaju isti temelj — hrvatsko državno pravo — on ih na neki način izjednačava. Tako i Narodnoj stranci pripisuje »pijemontske« i »hegemonističke težnje« prema Slovincima zbog toga što su narodnjaci pokušali pridobiti Slovence za zajednički hrvatsko-srpski književni jezik. Ciliga, naprotiv, konstatira da kod Narodne stranke nema ni spomena o hrvatskim »pijemontskim« i »hegemonističkim težnjama«, jer je ona sama tu ulogu namijenila Srbiji.

U članku: O najnovješi apologiji hrvaške narodne stranke, HZ XVIII, 1965, D. K e r m a v n e r, odgovarajući Ciligi, ostaje kod svojeg stajališta da su narodnjaci prema Slovincima pokazivali »pijemontske« i »hegemonističke težnje«. On smatra da nacionalnog spora u slovensko-hrvatskom društvu »Jug« nije ni bilo zbog pravaških načela, već da je riječ o sporu oko nastojanja narodnjaka da i Slovenci prihvate hrvatsko-srpski jezik kao književni. On je čak optužio Račkog zbog »hegemonske orijentacije do Slovencev« zato što u svom članku »Jugoslavenstvo« (Pozor 1860) žali što i Slovenci nisu prihvatili hrvatsko-srpski jezik kao književni. Tek u jesen 1870. — kaže Kermavner — »Zatočnik« se, u skladu s novom hrvatsko-slovenskom politikom, u ime Narodne stranke odrekao tih težnji. Upravo je tada, po Kermavneru, Narodna stranka, u vezi s međunarodnim odnosima (francusko-pruski rat 1870), uklopila u svoj politički jugoslavenski program i Slovence, pošto ih je do tada ispuštala iz njega. Dalje on prihvaća Ciligin zaključak da je pisac uvodnika u »Zatočniku« bio Miškatović a ne Mrazović, ali mu se čini da se stvari time bitno ne mijenjaju.

V. C i l i g a je replicirala na taj članak Kermavnera člankom: O nekim »apologetskim« prikazima u povijesti, HZ XIX—XX, 1966/67. Ona ponovo pobija Kermavnerovu tvrdnju da je u slovensko-hrvatskom društvu »Jug« izbio nacionalni spor zbog pokušaja narodnjaka da pridobiju Slovence za zajednički književni jezik i zaključuje da su taj spor izazvala pravaška načela. Kermavner nije u pravu kad nastojanja narodnjaka da i Slovence pridobiju za hrvatsko-srpski književni jezik karakterizira kao »pijemontske« i »hegemonističke težnje« Hrvata, jer se ne radi ni o kakvom osobitom jeziku Hrvata nego jeziku zajedničkom njima i Srbima.

Južnoslavenska politika Narodne stranke nije prema Slovincima bila isključivo »verbalna« i »ideološka«, kako tvrdi Kermavner. Narodnjaci su pokušali pridobiti mladoslovence za južnoslavensku politiku. A. Orešković je unio u zajednički program sa Srbijom o suradnji Hrvata sa Slovincima ove riječi: »Beograd će dobivati Bugare za opštu ideju, a Zagreb Slovence«, ali je taj stavak Garašanin precrtao.¹² Dalje, Ciliga upozorava da kad se govori o Narodnoj stranci 1868. i 1869. svakako treba uzeti u obzir njen izvanredno težak položaj, koji Kermavner uopće ne spominje. Zato nije točan prigovor da poslije uvođenja dualizma i Hrvatsko-ugarske nagodbe Narodna stranka nije vodila neku aktivniju politiku u vezi sa Slovincima. Jer, »kada se je pribrala od poraza na izborima 1867. godine i kada je to politička situacija dopuštala, Narodna stranka je 1870. zaista i dala inicijativu za zajedničko djelovanje Hrvata i Slovenaca«¹³ — ističe Ciliga. U stranci je upravo 1870. došlo do najžešćeg razračunavanja između unionističke i antiunionističke struje. »Te struje su se zaista međusobno pobijale i po izlasku unionističkih članaka vodstvo ih nije mirno toleriralo nego je u njegovo ime reagirao Rački u nizu članaka pod naslovom ‚Listovi jednog antiunioniste‘ — u kojima je pobijao unionističke koncepcije.«¹⁴ Kermavner nije u pravu kad tvrdi da se Mrazović u Sisku borio za unionističku koncepciju ujedinjenja. Iz njegove se korespondencije vidi da

¹² V. C i l i g a, O nekim »apologetskim« prikazima u povijesti, HZ XIX—XX, 1966—67, 455.

¹³ isto, 457.

¹⁴ isto, 459.

je federalističko stajalište zastupao i prije i poslije Sisačkog sastanka — zaključuje Ciliga.

U Zgodovinskom časopisu XIX—XX, 1965—66. D. Kermavner u članku: Še iz predzgodovine jugoslovanskoga kongresa v Ljubljani decembra 1870, raspravlja o prethistoriji kongresa i pretpostavlja da su, možda, Slovenci bili inicijatori hrvatsko-slovenskog zbliženja.¹⁵ Smatram da ta pretpostavka ne stoji, jer se iz građe, prvenstveno one koju je Kermavner i sam 1963. objavio, može zaključiti da je inicijativa za tu akciju doista potekla od vodstva Narodne stranke.

Iako se diskusija o problematici Ljubljanskog kongresa ne može još smatrati potpuno završenom, mnoga su bitna pitanja ipak riješena, pa to dopušta da u glavnim crtama utvrdimo njene rezultate.¹⁶

Kao vrlo važno treba istaći da je u diskusiji objašnjena međunarodna politička situacija i njen utjecaj na događaje kod nas. Nju su od ljeta 1870. karakterizirale pobjede pruske vojske nad Francuskom, sa ciljem stvaranja Njemačkog carstva. U vezi s takvom međunarodnom situacijom očekivalo se da će ona dovesti do promjena u Monarhiji. Postojala je mogućnost da se Monarhija raspadne priključivanjem austrijskih Nijemaca Velikoj Njemačkoj, čime bi se najvjerojatnije i slovenske zemlje našle u njenom okviru. S takvom i sličnim kombinacijama u međunarodnim odnosima računali su južnoslavenski političari. Može se konstatirati da je upravo takva neizvjesna međunarodna politička situacija potakla vodstvo Narodne stranke da, prateći njen tok, poduzme sve što je realno bilo moguće oko ujedinjenja Južnih Slavena i radi toga sazove sastanke u Sisku i Ljubljani.

Ljubljanski kongres je otpočeo radom 1. XII 1870, na osnovu zajedničkog dogovora hrvatskih i slovenskih političara sa sastanka u Sisku 7. i 8. studenog 1870, u još uvijek neizvjesnoj međunarodnoj političkoj situaciji, kad se nije znalo što Pruska namjerava i kakve će sve biti posljedice njene pobjede nad Francuskom. Kermavner je utvrdio da je kongres trajao tri dana, od 1. do 3. XII 1870. Na njemu je pored političara iz Slovenije i Hrvatske sudjelovao predstavnik vojvođanskih Srba Laza Kostić, predsjednik Ujedinjene omladine srpske. Kao rezultat međusobnog dogovora donijeta je zajednička Izjava. Iako

¹⁵ D. Kermavner, Še iz predzgodovine jugoslovanskoga kongresa v Ljubljani decembra 1870, ZČ XIX—XX, 1965—66, 321/22. Ovdje Kermavner piše o Ferdi Kočevaru Žavčaninu, koga smatra jednim od najboljih slovenskih dopisnika u to vrijeme i koji je tada bio zaposlen kao tajnik u JAZU: »... Mar ni najverjetneje, da je misel na hrvaško-slovensko povezanost v bližajočem se viharnem času — v svoji zaskrbljenosti, da ne bi 'v rivanji narodov' sovražne sile Slovence in Hrvate 'na konjske repove raztrgale' — sprožil v tem zagrebškem krogu prav ta dopisnik in da je bil eden njegovih hrvaških sobesednikov — Rački, ki se je nato po treh mesecih še spomnil, da je prvič čul misel o slovensko-hrvaški politični vzajemnosti v novih pogojih evropske vojne od tega slovenskega znanca, in jo je le krivo prenesel v čas preplaha po pruskih zmagah, ki so šele tej, že pred njimi sproženi misli dale pravi zagon!«.

¹⁶ Rezultate diskusije saželi su u odgovarajućem opsegu J. Šidak u knjizi J. Šidak — M. Gross — I. Karaman — D. Šepić. Povijest hrvatskog naroda 1860—1914, Zagreb 1968, i V. Ciliga u članku »Južnoslavenska problematika na kongresu u Ljubljani 1870«, Nastava povijesti 1970/71, br. 2, 31—35.

ona nema programatsko obilježje i ne određuje politički okvir ujedinjenja, Izjava je veoma važna po tome što je u njoj prvi put u zajedničkoj političkoj akciji izražena ideja o jedinstvu Južnih Slavena uopće i o njihovoj najtješnjoj suradnji na ekonomskom, književnom i političkom polju u Habsburškoj monarhiji napose. Uz to su se Južni Slaveni iz Monarhije obvezali da će svoj rad uskladiti tako »kako bi pomogli zadovoljiti jednakim potrebama svoje braće preko granice, s kojom smo jedan narod«.

Do kraja je, nadalje, objašnjena uloga i mjesto Laze Kostića na Ljubljanskom kongresu. Kao predstavnik Srba iz Vojvodine, on nije na njemu zastupao neka posebna revolucionarna srpska shvaćanja, tj. nije zauzimao protuaustrijski stav — kako je to želio pokazati Radojčić, već je, kao i ostali učesnici Kongresa, smatrao normalnim i tada jedino realnim da se radi na ujedinjenju Južnih Slavena u okviru Monarhije održavajući veze i s onima izvan tog okvira.

Svetozar Miletić se nije suglasio s hrvatsko-slovenskom politikom i Izjavom Ljubljanskog kongresa. Smatrao je da do ujedinjenja Južnih Slavena u Monarhiji neće doći, jer je pretpostavljao da će se ona pod udarom Velike Njemačke raspasti, a tada bi Slovenci zbog svoga geopolitičkog položaja ušli u sklop Velike Njemačke. Kako su Južni Slaveni preslabi da se zbog Slovenaca sami sukobe s Njemačkom, odvojio je njihovo pitanje od pitanja Hrvata i Srba i zaključio da će konačno rješenje donijeti tek njemačko-slavenski sukob (Njemačka — Rusija).

U diskusiji je zatim pregledno izložena politika Slovenaca u 60-tim godinama i određeno njihovo mjesto na Ljubljanskom kongresu. Utvrđeno je da su obadvije njihove stranke, staroslovinci i mladoslovinci, podjednako bile zastupljene kako na Kongresu tako i nakon njega prilikom izvještaja i provođenja njegovih načela u život.

Osim politike Slovenaca prikazana je i politika hrvatske Narodne stranke, te su objašnjeni hrvatsko-slovenski odnosi 1866—70. Unatoč vrlo teškom položaju u kojem se Narodna stranka poslije uvođenja Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) našla, vodstvo stranke je, očekujući zbog specifične međunarodne situacije dalji brzi razvoj događaja i promjene koje bi mogle u Monarhiji uslijediti, dalo poticaj za zajedničko djelovanje i političko ujedinjenje Jugoslavena u Monarhiji te sazvalo sastanke u Sisku i Ljubljani. Ono je također računalo i s Jugoslavenima izvan okvira Monarhije.

U diskusiji je utvrđeno pravo mjesto i značenje Matije Mrazovića. V. Ciliga je konstatirala da on nije pisac uvodnika u »Zatočniku«, na osnovu kojih je dotada ocjenjivan njegov stav u akciji oko Ljubljanskog kongresa, nego da oni potječu od J. Miškatovića. Njih su se dvojica dosta razlikovala po svojim shvaćanjima. Prvi je bio antiunionist i pravi vođa Narodne stranke, a drugi unionist.

Na kraju, na osnovu naprijed spomenutih rezultata diskusije, možemo zaključiti da je suvremena historiografija riješila mnoge od problema vezanih za sam Ljubljanski kongres 1870.

D. Kermavner je dokazao da je tumačenje N. Radojčića (1921. i 1928) o Miletićevu stajalištu prema ljubljanskom jugoslavenskom programu, a koje je u cjelini prihvatio K. Milutinović (prije njega I. Prijatelj i donekle F. Zwitter), neispravno jer se ne može poduprijeti ni jednim pouzdanim dokazom. Tako su

Radojčićeve tvrdnje o tobožnjoj »revolucionarnosti« srpskih a »evolucionarnosti« hrvatsko-slovenskih političara s obzirom na ujedinjenje Južnih Slavena odbačene kao neprihvatljive. Kermavner je također objasnio međunarodnu situaciju, njen utjecaj na događaje u Monarhiji i kod nas, politiku Slovenaca u 60-tim godinama i razloge za saziv Kongresa.

F. Zwitter je prihvatio objašnjenja Kermavnera o Miletićevoj stajalištu, ali im je osporio originalnost, smatrajući da je to već prije i sam uradio. Kermavner je pokazao, a smatram da je u pravu, da ta Zwitterova tvrdnja, što se originalnosti tiče, ne stoji. Zwitter je proširio diskusiju i na druga pitanja koja nisu neposredno vezana za Ljubljanski kongres.

Nerazjašnjeni su ostali stavovi većine prisutnih na samom Kongresu i to zbog nepostojanja zapisnika, iako ima podataka na osnovu kojih se mogu donositi određeni zaključci o pojedinim učesnicima i njihovim stajalištima.

Dalja istraživanja ove materije svakako će razjasniti mnoge detalje, ali smatram da neće bitno izmijeniti sliku o Ljubljanskom kongresu, do koje je suvremena historiografija došla.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXVII—XXVIII

1974—75

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE